

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Wydział Pedagogiki i Psychologii

ANNA BŁASZCZAK

ORCID: 0000-0003-0597-5117

anna.blaszczak@umcs.pl

*Dyspozycja do myślenia w sposób otwarty i elastyczny –
wprowadzenie teoretyczne i próba dookreślenia zjawiska*

Actively Open-Minded Thinking – Introduction and an Attempt to Describe the Idea Behind

PROPOZYCJA CYTOWANIA: Błaszczak, A. (2022). Dyspozycja do myślenia w sposób otwarty i elastyczny – wprowadzenie teoretyczne i próba dookreślenia zjawiska. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia*, 35(3), 23–41. DOI: 10.17951/j.2022.35.3.23-41

ABSTRAKT

W artykule podjęto próbę wprowadzenia do polskiej literatury nowego konstruktu, tj. dyspozycji do myślenia w sposób aktywnie otwarty i elastyczny, a także jak najbardziej adekwatnego przełożenia tej nazwy na język polski. Aktywnie otwarte myślenie jest dyspozycją charakterystyczną dla jednostki lub strategią stosowaną do przetwarzania informacji i podejmowania decyzji. Zdaniem Barona stanowi ono podstawę racjonalności i krytycznego myślenia. Polega na świadomym i celowym poszukiwaniu zróżnicowanych informacji odnoszących się do analizowanej kwestii, bez względu na pierwotnie faworyzowaną opcję. Istotą takiej analizy jest rozpatrywanie różnych punktów widzenia, aby uzyskać pewność, że wybrana opcja jest najlepszą z możliwych, a branie pod uwagę kontrargumentów ma zapobiec błędom w myśleniu i podejmowaniu decyzji. Oprócz doprecyzowania, czym jest myślenie otwarte i elastyczne, autorka zestawia tę dyspozycję z innymi, obecnymi w dyskursie naukowym cechami związanymi z krytycznym myśleniem: refleksyjnością, potrzebą poznania, potrzebą poznawczego domknięcia oraz nastawieniem na elastyczność. Ponadto omówione zostały konsekwencje regulacyjne myślenia w sposób otwarty i elastyczny, źródła tej dyspozycji i metody jej pomiaru.

Słowa kluczowe: myślenie aktywnie otwarte i elastyczne; potrzeba poznania; potrzeba poznawczego domknięcia; refleksyjność; nastawienie na elastyczność

Moja jest tylko racja i to święta racja.
Bo nawet jak jest twoja,
to moja jest mojsza niż twojsza.
Że właśnie moja racja jest racja najmojsza!

(*Dzień świra*, reż. Marek Koterski)

WPROWADZENIE

Świat pełen jest takich racji, które są „najmojsze” i święte. Trudno z nimi dyskutować, a jeszcze trudniej żyć, bo ich zaciekle obrona może mieć nieprzyjemne konsekwencje dla jednostek i ich otoczenia. Porozumienie z innymi jest możliwe tylko wtedy, gdy dopuszcza się do głosu różne przekonania. Wychodzenie poza własną perspektywę widzenia świata (por. Jarymowicz, 2002) wydaje się tu kluczowe i nieodzowne. Obserwowana współcześnie tendencja do radykalizacji poglądów, uproszczonych kategoryzacji społecznych, pochopnych ocen moralnych czy decyzji dotyczących nas samych i innych ludzi sprawia, że krytyczne i refleksyjne myślenie jest dyspozycją wysoce pożądaną. Analogiczne uproszczenia można odnotować, analizując tendencje w podejmowaniu decyzji – pochopne osądy, zniekształcenia poznawcze czy błędy w myśleniu prowadzą do niewłaściwych, często katastrofalnych wniosków (West, Toplak, Stanovich, 2008). Dlatego też nowoczesne programy edukacyjne kładą szczególnie duży nacisk na kształcenie otwartego i pozbawionego błędów rozumowania, niezwykle ważnego dla optymalnego rozwiązywania problemów jednostkowych i globalnych. Myślenie otwarte i elastyczne, będące podstawą myślenia krytycznego, jest niezwykle ważne nie tylko w edukacji (McPeck, 2016), podejmowaniu decyzji (Moore, 2010), medycynie (Royce, Hayes, Schwartzstein, 2019) czy zarządzaniu (Albanese, Paturas, 2018), lecz także w codziennym funkcjonowaniu każdego z nas.

Czym zatem jest myślenie otwarte i elastyczne? Obecna w literaturze przedmiotu dyskusja nad istotą krytycznego i poprawnego myślenia wskazuje na szczególne znaczenie takiego stylu rozumowania, który wykracza poza kontekst, posiadaną wiedzę i wcześniejsze przekonania oraz sprzyja tendencji do oceny argumentów i dowodów w sposób niezniekształcony i możliwie jak najbardziej obiektywny (Stanovich, West, 1997). Dyspozycja do rozumowania w sposób relatywnie niezależny i sprawiedliwy wobec różnych możliwych wniosków, bez względu na osobiste przekonania i preferencje, w opracowaniach angielskojęzycznych określana jest mianem *actively open-minded thinking*, co można dość literalnie, choć niezbyt szczęśliwie, przełożyć na język polski jako „myślenie aktywnie otwarte”.

Celem niniejszego artykułu jest wprowadzenie tej zmiennej do polskiej literatury, próba dookreślenia zjawiska poprzez przywołanie opisów i definicji z oryginalnych opracowań oraz porównanie z pokrewnymi konstruktami, takimi jak:

refleksyjność (Frederick, 2005; Szydłowski, 2015), potrzeba poznawczego doświadczenia (Kossowska, 2003; Webster, Kruglanski, 1994), potrzeba poznania (Cacioppo, Petty, 1982; Matusz, Tkaczyk, Gąsiorowska, 2011) czy nastawienie na elastyczność (Sassenberg i in., 2021). Jednocześnie nie sposób nie odwołać się do polskiej tradycji badań nad myśleniem przekraczającym egocentryczną perspektywę widzenia świata (Jarymowicz, 2002). Kolejnym celem opracowania jest zaproponowanie i wprowadzenie do dyskursu polskiej nazwy tej dyspozycji. Wydaje się, że najbardziej adekwatne (choć wciąż nie do końca satysfakcjonujące) byłoby posługiwanie się etykietą „myślenie aktywnie otwarte i elastyczne”, a uzasadnienie tej nazwy prezentuję w artykule.

MYŚLENIE POPRAWNE, CZYLI JAKIE?

Pojęcie *myślenia aktywnie otwartego* (*actively open-minded thinking*) zaproponował Baron (1993) w eseju poświęconym teorii edukacji. W swoich rozważaniach starał się dookreślić, czego i jak należy nauczać, aby rozwijać u uczniów umiejętność krytycznego i pozbawionego zniekształceń rozumowania. Punktem wyjścia jego analiz było pytanie o to, kiedy popełniamy błędy w myśleniu i czego potrzeba, aby ich unikać.

Baron (2008) wyróżnił kilka powodów, ze względu na które nasze myślenie może prowadzić nas na manowce. Jednym z przyczynków jest to, że w procesie poszukiwania informacji pomijamy coś, co powinno być wzięte pod uwagę lub jesteśmy zbyt pewni swojej wiedzy i wyciąganych wniosków przy bardzo pobieżnej analizie danych. Znaczącym powodem błędów w myśleniu jest też skłonność do poszukiwania dowodów i wyciągania wniosków w sposób, który jest zniekształcony przez nasze wcześniejsze przekonania, wierzenia, opinie czy preferencje (Stanovich, West, Toplak, 2013). Problemy te często wynikają ze specyfiki kontekstu, w jakim przebiega proces poszukiwania informacji i wnioskowania (Baron, 2017). Badania pokazują jednak, że istnieją też dyspozycje do myślenia w sposób mniej lub bardziej zniekształcony (Stanovich, West, Toplak, 2013). Tendencja do myślenia w sposób otwarty i elastyczny miałaby być tą cechą indywidualną, dyspozycją, która sprzyja myśleniu w sposób racjonalny i minimalizuje znaczenie błędów poznawczych (Stanovich, West, 1997).

Według Barona (1993, 2008) najpoważniejszą przeszkodą w poprawnym myśleniu jest tendencja do poszukiwania dowodów oraz wyciąganie wniosków w sposób, który faworyzuje możliwości i opcje uznane wcześniej za atrakcyjne lub właściwe (por. *confirmation bias*; zob. Travis, Aronson, 2014). W takiej sytuacji często ignorujemy dowody, które są niespójne z preferowaną przez nas perspektywą, co może prowadzić do zniekształceń w myśleniu, a w konsekwencji do błędnych decyzji i wniosków (Stanovich, 2011). Ten sam rodzaj preferencji określonych rozwiązań lub potencjalnych decyzji sprawia, że zaprzestajemy

poszukiwań alternatywnych argumentów lub dowodów sprzecznych z naszymi przekonaniem (Kahneman, 2011). Takie tendencje w myśleniu, polegające na zniekształceniach spójnych z faworyzowaną przez jednostkę opcją, określane są mianem *myside bias*. Jest to rodzaj błędu potwierdzania, w którym własna perspektywa dominuje optykę widzenia sytuacji czy problemu (Stanovich, West, Toplak, 2013). Problemy wynikające z tego rodzaju zniekształceń w myśleniu są szczególnie ważne, gdyż potencjalne błędy często dotyczą obszarów naszego życia wartych głębszego namysłu, jak np. przekonania na temat spraw społecznych, moralnych czy osobistych (Baron, 2018b; Jarymowicz, 2002).

Zestawiając te problemy i źródła zniekształceń w myśleniu ze stanem pożądanym, Baron (2008) dookreślił to, co warunkuje myślenie poprawne i niezniekształcone, a także wskazał na konieczność: 1) optymalnej ilości czasu i wysiłku włożonego w poszukiwanie informacji do wagi problemu; 2) umiarkowanej i proporcjonalnej do ilości posiadanej wiedzy pewności co do własnych osądów; 3) rzetelności czy bezstronności wobec różnych możliwych ocen, opinii i perspektyw, często innych niż te początkowo faworyzowane (Baron, 1993, 2008). Taka analiza podkreśla znaczenie myślenia w sposób otwarty i elastyczny jako istoty czy podstawy rozumowania w sposób poprawny i krytyczny (Baron, 1993).

MYŚLENIE AKTYWNI OTWARTE I ELASTYCZNE

Baron (2008) w następujący sposób dookreśla naturę tej zmiennej i etykiety wykorzystanej w nazwie: myślenie aktywnie otwarte i elastyczne (*actively open-minded thinking*). Zakłada myślenie „otwarte” (*open-minded*), uwzględnia bowiem rozważanie różnych możliwości, celów, opcji i dowodów, a także krytyczną analizę tych, które są preferowane przez podmiot lub które wydają się mocne. Tak rozumiana otwartość zakłada również elastyczność w myśleniu i celowe poszukiwanie różnych rozwiązań, często odmiennych od tych, które przychodzą do głowy jako pierwsze. Wymaga to giętkości w myśleniu i celowej zmiany perspektywy. Co więcej, opisywany konstrukt jest też myśleniem „aktywnie” otwartym (*actively open-minded*). Atrybut ten oznacza, że definiowane tu myślenie otwarte i elastyczne nie polega na biernym rozważaniu dostępnych danych, lecz na aktywnym poszukiwaniu odpowiedzi czy argumentów za i przeciw różnym opcjom (Baron, 2008).

Powyższe rozważania mogą prowadzić do wniosku, że aby myśleć otwarcie i elastycznie, a do tego w sposób aktywny, trzeba poświęcić wiele godzin na rozważanie alternatyw i poszukiwanie różnych odpowiedzi, gruntownie sprawdzając przesłanki każdego wniosku. Nic bardziej mylnego. Przeciw takiemu podejściu przemawia sam autor konceptu, wskazując, że zbyt dużo myślenia również może prowadzić do błędów i zniekształceń (Baron, 2008). Nieustanne powracanie i kwestionowanie uznanych argumentów, podjętych już decyzji czy rozważanie niewiele

znaczących aspektów problemu nie ma nic wspólnego z poprawnym myśleniem (Dragan, Gogół, Piłat, Oniszczenko, 2014; Strelau, 1998). Co więcej, Baron (2008) podkreśla, że chodzi o optymalny przebieg procesu rozumowania w odniesieniu do problemu o określonej złożoności czy też w określonym kontekście (a nie o szczególnie długi czy skomplikowany). Ważna jest proporcjonalność świadomego wysiłku intelektualnego do wagi problemu oraz alternatywnych rozwiązań, jakie należy poddać analizie. Dużo mniej wysiłku i analiz wymaga przygotowanie kolacji dla rodziny (znając preferencje najbliższych oraz możliwości wynikające z zawartości lodówki) niż organizacja dużego przyjęcia dla różnych, często niezbyt dobrze znanych osób, o zróżnicowanych wymaganiach dietetycznych i preferencjach, które często należy w sposób elastyczny uwzględnić. Prostsze, jeśli chodzi o rozważanie różnych opcji i alternatyw, jest opracowanie i przekazanie uczniom lub pracownikom planów na najbliższe dni niż wysłanie takiego komunikatu przeciwnikom w czasie konfliktu zbrojnego. Nie sposób jednak jednoznacznie wyliczyć i jednostkowo określić wartości czy wskazać moment, w którym wysiłek intelektualny włożony w rozważanie różnych opcji i możliwości jest optymalny, adekwatny i proporcjonalny do wagi problemu.

Stanovich i West (1998) definiują myślenie w sposób aktywny i otwarty, wskazując na jego cztery aspekty: tendencję do rozważania alternatywnych opinii i dowodów; gotowość do wychodzenia poza informacje, dane i kontekst; gotowość do zmiany perspektywy i spojrzenia na zagadnienie z innej strony; brak absolutyzmu w poznaniu. Pierwszy z tych aspektów polega na aktywnym poszukiwaniu innych niż faworyzowane pierwotnie opinie i możliwości oraz argumentów za i przeciw uwzględnianym perspektywom. Gotowość do wychodzenia poza kontekst czy dostępne dane oraz zmiana perspektywy to dwa procesy współwystępujące ze sobą i przenikające się nawzajem. Zmiana perspektywy wymaga rozważenia informacji i kontekstu uwzględnianego przez inną osobę. Metz, Baelen i Yu (2020) proponują, by tę zdolność do angażowania się w przełączanie perspektyw i kontekstów nazywać empatią poznawczą. Kluczowa dla tego aspektu myślenia otwartego i elastycznego jest zdolność do rozumienia stanowiska innej osoby oraz logiki mu przyświecającej, bez względu na to, czy się z tą optyką zgadzamy czy nie (Jarymowicz, 2002). Ostatni wskazany przez Stanovicha i Westa (1997) element myślenia otwartego i elastycznego to brak absolutyzmu w poznaniu. Jest to perspektywa w nabywaniu wiedzy i poszukiwaniu informacji przeciwna dogmatyzmowi oraz przyjmowaniu za pewnik „jedynie słusznych poglądów”. Zakłada ona pewien stopień finezji i wyrafinowania w poznawaniu, który zachęca osoby do podejmowania wysiłku i aktywnego poszukiwania informacji, niosąc ze sobą obietnicę nauczenia się czegoś nowego i poszerzenia horyzontów (Metz i in., 2020).

Przede wszystkim jednak prawdziwie otwarte i elastyczne myślenie jest wtedy, gdy przyjmując jakieś wstępne założenia lub faworyzując pewne rozwiązania,

poddaje się je weryfikacji. Osoby charakteryzujące się takim stylem rozumowania sprawdzają alternatywne opcje, zanim podejmą ostateczną decyzję (De Neys, Bonnefon, 2013). Kluczowe dla tego stylu rozumowania jest bycie bezstronnym względem różnych możliwości, bez względu na ich pierwotną siłę i znaczenie dla podmiotu (Stanovich, West, Toplak, 2013). Jest to o tyle istotne, że zasadniczo ludzie mają skłonność do uproszczonej analizy informacji, wyciągania pochopnych wniosków i poszukiwania argumentów na rzecz tezy, którą preferują lub która z różnych przyczyn wydaje im się najlepiej uzasadniona (Kahneman, 2011). Zdecydowanie rzadziej poszukujemy dowodów sprzecznych z naszymi przekonaniem, a nawet jeśli się im przyglądamy, to mamy skłonność, by umniejszać ich znaczeniu lub je ignorować (Brycz, 2004; Travis, Aronson, 2014), co ma swoje neurofizjologiczne podstawy (Kappes i in., 2020). Jak pokazują badania (West, Toplak, Stanovich, 2008), myślenie aktywnie otwarte i elastyczne zmniejsza lub nawet częściowo hamuje nasilenie skłonności do błędów poznawczych i pochopnych ocen.

Teorią, która jest często przywoływana w kontekście wyjaśniania mniej lub bardziej zaangażowanego przetwarzania informacji, w tym myślenia w sposób otwarty i elastyczny (Evans, Stanovich, 2013), jest model dwóch procesów (*dual processing model*). W ramach tego podejścia przyjmuje się, że istnieją dwa systemy umożliwiające podejmowanie decyzji i przetwarzanie napływających do nas danych (Kahneman, 2011). Pierwszy z nich ma charakter szybki, powierzchowny, niewymagający wysiłku i intuicyjny, przez co sprzyja zniekształceniom i uproszczonym osądom. Drugi natomiast daje podstawę do wolniejszego, ale za to bardziej analitycznego i złożonego przetwarzania informacji, rozważania różnych opcji i perspektyw. Myślenie aktywnie otwarte i elastyczne, które zakłada refleksję i namysł, przebiegałoby w ramach tego drugiego systemu (Baron, 2008; Gürçay-Morris, 2016).

MYŚLENIE AKTYWNI OTWARTE I ELASTYCZNE A WYBRANE KONSTRUKTY POZNAWCZE

Pełne zrozumienie tego, czym jest myślenie otwarte i elastyczne, ułatwi zestawienie tego stylu rozumowania z opisanymi w literaturze konstruktami poznawczymi. Poniżej omówiono ideę myślenia otwartego i elastycznego w odniesieniu do pojęć bliskich mu znaczeniowo: refleksyjności, potrzeby poznania, potrzeby domknięcia, nastawienia na elastyczność w myśleniu czy inteligencji.

Refleksyjność. Można zadać pytanie, czy żeby myśleć w sposób otwarty, nie wystarczy sama refleksyjność i krytyczna ocena własnych wniosków i ich założeń. Baron i jego współpracownicy (Baron, Gürçay, Metz, 2016) jednoznacznie wskazują, że aktywne myślenie w sposób otwarty i elastyczny wychodzi poza wymiar refleksyjności. O ile w kontekście wspomnianej wyżej teorii dwóch systemów przetwarzania informacji (Evans, Stanovich, 2013; Kahneman,

2011) System 1 tworzy intuicyjne konkluzje na bazie wcześniejszej wiedzy, o tyle System 2 (refleksyjny) wcale nie oznacza ich aktywnej weryfikacji i poszukiwania kontrargumentów czy też rozważania alternatyw. Mimo że przeciwieństwem myślenia otwartego i elastycznego jest pochopność formułowanych sądów (Stanovich, West, Toplak, 2013) wynikająca z intuicyjnie działającego Systemu 1, a refleksyjność Systemu 2 sprzyja krytycznemu, otwartemu i elastycznemu myśleniu, to sama dyspozycja do myślenia w sposób otwarty i elastyczny jest jednak czymś więcej. Ten styl rozumowania wymaga świadomego i celowego uwzględniania w analizie argumentów przeciwnych do tych początkowo faworyzowanych (Gürçay-Morris, 2016; Haran, Ritov, Mellers, 2013), a także zawiera istotny element wysiłku intelektualnego i aktywnego kwestionowania przyjętych założeń, co wykracza poza sam namysł nad wygenerowanymi odpowiedziami. Myślenie aktywnie otwarte i elastyczne to również coś więcej niż tylko bycie krytycznym wobec wszystkich informacji i wniosków. Nie chodzi o sceptycyzm, nieustające podważanie wszystkiego i wątplenie nawet wtedy, gdy optymalnie jest zaufać. Myślenie aktywnie otwarte i elastyczne prowadzi do przyjęcia takiej optyki, która jest zweryfikowana i wszechstronnie przeanalizowana, nawet jeśli robił to w naszym imieniu ktoś inny (Metz i in., 2020).

Potrzeba poznania. Kolejną cechą, która pojawia się w świadomości, kiedy rozważamy myślenie otwarte i uwzględniające zróżnicowane odpowiedzi, jest potrzeba poznania (*need for cognition*). Odnosi się ona do względnie stałego zróżnicowania między jednostkami w zakresie ogólnej tendencji do angażowania się w zadania wymagające wysiłku poznawczego oraz w natężeniu przyjemności odczuwanej w związku z taką aktywnością (Cacioppo, Petty, 1982). Jest zatem ogólną motywacją poznawczą (epistemiczną) związaną ze skłonnością i upodobaniem do przetwarzania informacji i analizy zjawisk, zadań czy problemów. Osoby o wysokiej potrzebie poznania, w porównaniu do osób z niskim poziomem tej cechy, charakteryzuje bardziej pozytywne nastawienie wobec bodźców i sytuacji, które wymagają rozumowania lub rozwiązywania problemów (Matusz i in., 2011). Jednocześnie brak jest różnic między tymi osobami w nastawieniu do aktywności pozaintelektualnych. Ciekawe jest również to, że osoby o wysokim nasileniu potrzeby poznania mają generalnie większy zasób wiedzy i bogatsze słownictwo, co wynika ze skłonności i przyjemności poszukiwania odpowiedzi na różne nurtujące ich pytania oraz z analizowania różnych informacji i danych.

Cecha ta ma zatem charakter ogólnej motywacji do przetwarzania informacji, rozwiązywania problemów czy zagadek, poznawania nowych, ciekawych zagadnień. Jest związana z inteligencją. Różni się ona od myślenia aktywnie otwartego i elastycznego tym, że dotyczy wszystkich problemów poznawczych i nie zakłada przełamania błędów poznawczych i zniekształceń. O ile można przypuszczać, że myślenie otwarte i elastyczne będzie sprzyjać poszukiwaniu innych argumentów i perspektyw ujęcia problemu niż pierwotnie faworyzowane, o tyle potrzeba

poznania jako cecha tego nie gwarantuje. Co więcej, potrzeba poznania związana jest ze zdolnościami poznawczymi i procesami motywacyjnymi, natomiast myślenie aktywnie otwarte i elastyczne jest stylem rozumowania i dyspozycją do myślenia uwzględniającego więcej niż jedną pierwotnie preferowaną opcję, niezależnie od inteligencji (Stanovich, West, Toplak, 2013).

Potrzeba domknięcia. Innym konceptem zawierającym wiele powiązań z myśleniem aktywnie otwartym i elastycznym jest potrzeba poznawczego domknięcia (*need for closure*). Webster i Kruglanski (1994) opisali to zjawisko w kontekście wyjaśnienia różnic indywidualnych w dążeniu do jasnej, jednoznacznej i pewnej wiedzy o świecie, która pozwala zredukować poczucie poznawczej niepewności. Osoba charakteryzująca się wysoką potrzebą domknięcia preferuje porządek i przewidywalność, łatwo podejmuje decyzje. Jest zamknięta poznawczo (*closed-minded*) i odczuwa dyskomfort w sytuacji wieloznaczności (Kossowska, 2003, 2005). Wysoki poziom potrzeby poznawczego domknięcia sprzyja powierzchownej analizie dopływających informacji i motywuje do poszukiwania informacji odpowiadających istniejącym strukturom wiedzy, co z kolei zwiększa możliwość popełniania błędów potwierdzania. W tym zakresie charakterystyka potrzeby domknięcia jest więc zupełnie odwrotna niż myślenia w sposób otwarty (*open-minded*) i elastyczny (wymagający otwartości na różne opcje i perspektywy). Można zatem spodziewać się negatywnych korelacji między tymi zmiennymi.

Potrzeba domknięcia jest motywowana koniecznością redukcji napięcia wynikającego z niepewności. Jej wysokie nasilenie zdecydowanie utrudnia myślenie w sposób otwarty i elastyczny, zakładające analizowanie różnych opcji w celu poszukiwania najbardziej optymalnego rozwiązania, również tych sprzecznych z przekonaniami i wcześniej zgromadzoną wiedzą. Myślenie w sposób aktywny i elastyczny nie jest motywowane napięciowo, ale wymaga chęci i gotowości do włożenia wysiłku w dogłębne i wszechstronne przeanalizowanie problemu, odkładając jego całkowite domknięcie, czasem w nieskończoność. Podstawą jest gotowość do wysiłku i analizy, sama w sobie niebędąca jednak motywacją. Myślenie w sposób otwarty i elastyczny jest strategią i stylem (prawdopodobnie nabytym w toku doświadczeń poznawczych), który można rozpatrywać w kategoriach różnic indywidualnych. Styl ten nie wynika z chęci redukcji jakiegoś napięcia, lecz z przekonania o tym, jak powinno przebiegać myślenie, by pozwalało odnaleźć najbardziej optymalne rozwiązanie.

Nastawienie na elastyczność. Bardzo ciekawe podejście do myślenia w sposób otwarty i elastyczny reprezentują psychologowie społeczni, którzy widzą w tym nie tyle trwałą dyspozycję (choć jej nie zaprzeczają), co sytuacyjnie wzbudzaną gotowość do przetwarzania informacji w sposób otwarty i elastyczny (Sassenberg i in., 2021). To eksperymentalnie aktywizowane nastawienie charakteryzuje się gotowością do rozważania alternatywnych rozwiązań i wychodzenia

poza pierwsze, spontaniczne myśli i zachowania, które mają sprzyjać redukcji błędów w myśleniu i zniekształceń. Nastawienie na elastyczność (*flexibility mindset*) może być wzbudzone różnego rodzaju procedurami: zadaniami zawierającymi konflikt celów lub niespójność poznawczą, prowokującymi do myślenia kontrfaktycznego lub przywoływania własnych elastycznych i otwartych myśli i zachowań z przeszłości. Sassenberg i in. (2021) dokonali przeglądu badań odnoszących się do nastawienia na elastyczność i wykazali, że bez względu na zastosowaną procedurę wzbudzenie myślenia w sposób otwarty i elastyczny redukuje zniekształcenia w osądach i zachowaniu.

Zdolności. Znaczący dylemat, jaki można mieć, próbując rozstrzygnąć, czym jest myślenie aktywnie otwarte i elastyczne, wynika z potencjalnych związków tej właściwości ze zdolnościami poznawczymi. Może tym, co sprawia, że niektórzy są bardziej otwarci i elastyczni w myśleniu, a jednocześnie popełniają mniej błędów poznawczych, jest inteligencja? Stanovich, West i Toplak (2013) wykazali jednak, że myślenie w sposób otwarty i elastyczny nie koreluje istotnie z inteligencją, a inne badania potwierdziły brak takich związków (Svedholm-Häkkinen, Lindeman, 2018). Badacze przedmiotu są zgodni co do tego, że ludzie, którzy nawykowo poszukują różnych punktów widzenia lub rozważają problemy dogłębnie, mają skłonność do bardziej racjonalnych zachowań niż osoby skoncentrowane na jednej, preferowanej optyce, powierzchownie rozważające różne kwestie, niezależnie od poziomu swoich zdolności poznawczych (Janssen i in., 2020).

Podsumowując dotychczasowe rozważania, należy wskazać, że myślenie w sposób aktywnie otwarty i elastyczny jest dyspozycją (stylem myślenia), relatywnie stabilną cechą podmiotu decydującą o typowej dla jednostki tendencji do przetwarzania informacji i podejmowania decyzji (Stanovich, West, Toplak, 2016). Jest ona niezależna od inteligencji (Macpherson, Stanovich, 2007; Stanovich, West, Toplak, 2013), choć obok zdolności poznawczych stanowi podstawę racjonalności (Stanovich, West, Toplak, 2016) czy „dobrego myślenia” (Baron, 2008). Ten styl poznawczy opiera się na motywacji do poszukiwania różnych informacji odnoszących się do analizowanej kwestii, bez względu na pierwotnie preferowaną opcję. Wymaga angażowania się w celowe i refleksyjne przetwarzanie zebranych danych oraz adekwatnego ważenia argumentów za i przeciw (Baron, 2008; Stanovich, West, 1997). Nie jest to jednak nieustające poszukiwanie alternatyw. Celem rozpatrywania różnych opcji jest uzyskanie pewności, że ta wybrana jest faktycznie najlepszą z możliwych lub najbardziej optymalną w kontekście dostępnych danych, a branie pod uwagę kontrargumentów ma zapobiec błędom w myśleniu i podejmowaniu decyzji. Generalnie rzecz ujmując, myślenie aktywnie otwarte i elastyczne prowadzi do uzasadnionej pewności co do ostatecznie wybranego rozwiązania.

Takie ujęcie omawianej zmiennej obejmuje myślenie elastyczne, przebiegające w różnych kierunkach i otwarte na nowe idee. Jest jednocześnie dyspozycją do myślenia przeciwną dogmatyzmowi i absolutyzmowi, ale nie tożsamą

z refleksyjnością. Baron (2018b) zwraca też uwagę na to, że osoby myślące w sposób otwarty i elastyczny będą aktywnie poszukiwać przyczyn swoich pomyłek i błędów w myśleniu, a jeśli je znajdą, to uwzględnią je i wyciągną bezstronne wnioski bazujące na posiadanej wiedzy. Przedstawiona charakterystyka wskazuje na ogromne znaczenie myślenia w sposób otwarty i elastyczny dla codziennego funkcjonowania jednostek, podejmowanych decyzji czy relacji społecznych.

MYŚLENIE AKTYWNI OTWARTE I ELASTYCZNE A FUNKCJONOWANIE PODMIOTU

Myślenie aktywnie otwarte i elastyczne charakteryzuje się względną bezstronnością w analizie zróżnicowanych danych, niezależnie od pierwszego wrażenia czy też posiadanych i ugruntowanych wcześniej opinii (Baron i in., 2016). Dyspozycja ta wynika ze skłonności do rozważania i aktywnego poszukiwania bardziej zróżnicowanych informacji niż tylko te bezpośrednio lub łatwo dostępne. Co więcej, taki styl rozumowania zakłada uwzględnianie w analizie nowych, nieznanymi wcześniej argumentów, w tym dowodów, które są sprzeczne z pierwotnymi przekonaniem.

Haran i in. (2013) przeprowadzili serię badań, których celem była analiza związków pomiędzy myśleniem aktywnie otwartym i elastycznym a gotowością do poszukiwania informacji, weryfikowania własnych osądów i jakości przewidywań dotyczących tego, czy zebrane dane są ze sobą spójne. Zadaniem uczestników badań było oszacowanie liczby obiektów w różnych kształtach (jak np. różne symbole matematyczne) prezentowanych im przez 4 sekundy. Badani mieli określić całkowitą liczbę obiektów oraz wskazać, których obiektów jest najwięcej. Dodatkowo oceniali swoją pewność co do tego szacowania. Podczas tego etapu badani mogli ponownie obejrzeć prezentowany zestaw znaków, a liczba powtórzeń była miarą wytrwałości w poszukiwaniu potrzebnych informacji. W drugiej części przeprowadzono serię badań kwestionariuszowych pozwalających ocenić dyspozycje poznawcze, takie jak myślenie w sposób otwarty i elastyczny, oraz cechy osobowości. Wyniki wykazały, że dyspozycja do myślenia w sposób aktywnie otwarty i elastyczny była pozytywnie związana z nabywaniem informacji i wytrwałością w ich poszukiwaniu oraz ze spójnością pomiędzy zebranymi danymi i oszacowaniami. Badani z wysokim poziomem otwartości i elastyczności myślenia zebrali więcej danych, zanim dokonali osądu. Generalnie szło to w parze z trafnością estymacji. Podsumowując swoje badania, Haran i in. (2013) zwrócili uwagę na szeroki zakres konsekwencji regulacyjnych tej dyspozycji dla funkcjonowania poznawczego, społecznego czy interpersonalnego jednostek, które charakteryzują się wysokim nasileniem tej dyspozycji.

Myślenie aktywnie otwarte i elastyczne jest związane z rozważaniem dowodów i różnych punktów widzenia przed podjęciem decyzji oraz z bardziej

obiektywną ich oceną (Stanovich, West, 1997, 2007), dlatego jest uważane za podstawę racjonalnego myślenia (Baron, 2008) i za strategię zmniejszającą nasilenie różnego rodzaju zniekształceń poznawczych, szczególnie zaś błędów wynikających z własnych przekonań i nastawień (*myside bias*). Według Stanovicha, Westa i Toplak (2013) taka stronniczość w kierunku własnych myśli czy opinii powinna być negatywnie skorelowana z indywidualną dyspozycją do myślenia w sposób aktywnie otwarty i elastyczny. Deficyty w zakresie tej dyspozycji mogą być związane z większą skłonnością do zbierania i ewaluacji dowodów czy argumentów w sposób stronniczy. Ciekawe jest to, że badania potwierdzają te założenia w mniejszym stopniu, niż można byłoby oczekiwać.

Stanovich i West (2007) analizowali uwarunkowania naturalnie występujących stronniczości względem własnej osoby. Na wstępie przeprowadzono ankietę, w której uczestnicy wskazali m.in. swoją płeć, określili religijność oraz stosunek do palenia czy spożywania alkoholu. Następnie badanym przedstawiono celowo spreparowane komunikaty dotyczące nierówności płciowych (np. różnica w zarobkach kobiet i mężczyzn generalnie zanika, jeśli są oni zatrudnieni na tym samym stanowisku), religii (np. osoby religijne są generalnie bardziej szczerze niż osoby nierelegijne), palenia papierosów (np. wdychanie dymu papierosowego jest ryzykowne dla zdrowia osób niepalących) czy możliwych konsekwencji nadużywania alkoholu (np. studenci, którzy piją alkohol w czasie studiów, częściej zostają alkoholikami w późniejszym życiu). Uczestnicy określali, w jakim stopniu zgadzają się z danym stwierdzeniem. Stronniczość względem własnej osoby była wyraźna we wszystkich zadaniach, a dyspozycja do myślenia w sposób aktywnie otwarty i elastyczny okazała się redukować tę skłonność jedynie w przypadku pytań o alkohol i palenie (Stanovich, West, 2007). Baron (2008) wyjaśnia ten połowiczny efekt specyfiką błędów poznawczych i ich powszechnością – błędzą jednak wszyscy (por. Travis, Aronson, 2014). Wydaje się, że w pewnych sprawach czy tematach niektórzy ludzie są mniej otwarci i elastyczni w myśleniu, nawet jeśli generalnie ich rozumowanie charakteryzuje ta dyspozycja. Być może niektóre przekonania, kluczowe dla Ja i związane z mocno ugruntowanymi, zautomatyzowanymi założeniami (np. atrybuty związane z płcią, z którą się identyfikujemy), stają się częścią naszej tożsamości i regulują zachowanie wyraźniej niż dominujący styl poznawczy (Błaszczak, 2010; Głuchowska, 2007; Jarymowicz, 2002). Wydaje się, że podobnie może być w kwestiach związanych z religią, jaką podmiot wyznaje. Głęboko wierząca osoba zapytana o istnienie Boga nie będzie spontanicznie analizować argumentów przeciwnych do tego, w co wierzy, a nawet zachęcona instrukcją będzie miała kłopot ze zmianą optyki. Trudno też, nawet myśląc aktywnie otwarcie i elastycznie, wykroczyć poza moralność i doszukać się pozytywów ludobójstwa czy argumentów na rzecz przemocy domowej. Oznacza to, że w badaniach nad konsekwencjami regulacyjnymi dyspozycji do myślenia aktywnie otwartego i elastycznego należy brać pod uwagę odpowiednie miary, które dają okazję do wykazania zróżnicowanego nasilenia

stronniczości w myśleniu i nie odnoszą się do przekonań tożsamościowych, w przypadku których trudno jest przekroczyć indywidualną perspektywę widzenia siebie i świata (Jarymowicz, 2002).

Badania Macpherson i Stanovicha (2007) wykazały z kolei umiarkowane, choć istotne znaczenie myślenia w sposób otwarty i elastyczny dla popelniania błędów logicznych wynikających z wcześniejszej wiedzy (*belief bias*). Zadanie polegało na ocenie tego, czy zaprezentowane sylogizmy wynikają logicznie z zaprezentowanych przesłanek czy też nie. Manipulowano spójnością pomiędzy zaprezentowanymi przesłankami a wynikającym z nich wnioskiem. Czasem wniosek wynikał logicznie z przesłanek, a czasem nie, chociaż był zgodny z wiedzą ogólną. Ten ostatni warunek, kiedy to wniosek był zgodny z wiedzą ogólną, ale nie wynikał logicznie z zaprezentowanych przesłanek, prowokował do błędnych decyzji. Miarą zniekształceń w myśleniu, wynikających z posiadanej wcześniej wiedzy o świecie, były niepoprawne oceny trafności przesłanek względem sformułowanego wniosku wtedy, gdy sylogizm był nielogiczny, ale wniosek był zgodny z powszechną wiedzą. Badania ujawniły, że dyspozycja do myślenia w sposób otwarty i elastyczny była pozytywnie skorelowana z trafnością oceny sylogizmów (Macpherson, Stanovich, 2007). Osoby, które charakteryzowały się myśleniem otwartym i elastycznym, rzadziej popełniały błędy w odpowiedziach i częściej poprawnie oceniały sylogizmy jako nielogiczne, nawet jeśli wyciągnięte z nich wnioski były zgodne z wiedzą ogólną.

Myślenie aktywnie otwarte i elastyczne ma też zapobiegać innym pułapkom naszego myślenia, również takim, na które często możemy się natknąć w dobie powszechnego dostępu do mniej lub bardziej wiarygodnych informacji. Svedholm i Lindeman (2013) wykazały, że ludzie, którzy są skłonni do obiektywnej oceny argumentów i rozważania alternatywnych wyjaśnień, rzadziej wierzą w zjawiska nadprzyrodzone i są ostrożniejsi wobec prezentowanych im fałszywych informacji. Dzieje się tak w związku z mniejszą podatnością osób myślących w sposób refleksyjny na niespójności i z łatwiejszym ich analizowaniem, bez przechodzenia w tryb myślenia intuicyjnego. Autorki postulują znaczenie mechanizmów związanych z kontrolą i hamowaniem automatycznych myśli i ocen, co jest też podstawą do tego, by myśleć w sposób otwarty i elastyczny (Baron, 2008). Z kolei badania przeprowadzone przez Rizeq, Florę i Toplak (2020) ujawniły negatywną korelację myślenia w sposób otwarty i elastyczny ze skłonnością do ulegania teoriom spiskowym, przekonaniom o działaniu sił nadprzyrodzonych czy nastawieniu przeciwnym do naukowego. Uczestnicy wypełnili online serię ankiet, których wyniki badacze korelowali, poszukując modelu najlepiej wyjaśniającego nastawienie skażone zniekształceniami (*contaminated mindset*). Prowadzone przy tej okazji analizy wskazały na myślenie aktywnie otwarte i elastyczne jako istotny i najsilniejszy z porównywanych predyktor zapobiegający dawaniu wiary teoriom spiskowym czy myśleniu wbrew dowodom naukowym.

Myślenie w sposób otwarty i elastyczny może mieć znaczenie również dla polaryzacji stanowisk, w tym związanych ze sprawami społeczno-politycznymi. Niektórzy autorzy postulują, że deficyty w zakresie tej dyspozycji są związane z konserwatyzmem ideologicznym i ze skłonnością do skrajnych opinii politycznych, pomijających dowody empiryczne (Baron, 2018b; Price, Ottati, Wilson, Kim, 2015). Baron (2018a) dokonał przeglądu badań, w których uwzględniono bezpośrednio miary myślenia otwartego i elastycznego, a także pośrednie wskaźniki (np. miary zmiennych korelujących z tą dyspozycją) oraz poglądy polityczne i społeczne. Jego analizy wykazały spójny kierunek obserwowanych zależności. Zasadniczo myślenie otwarte i elastyczne koreluje negatywnie z konserwatyzmem społecznym i politycznym (ale nie ekonomicznym) oraz z fanatyzmem (także religijnym). Wcześniejsze badania tego samego autora (Baron, 2017) pokazują z kolei pozytywny, choć słaby związek myślenia w sposób otwarty i elastyczny z liberalizmem politycznym. Baron (2018a) konkluduje, że myślenie w sposób aktywny i elastyczny jest związane nie tyle z konkretną opcją polityczną, ile z otwartością na alternatywne sposoby myślenia, stanowiska i opinie oraz z braniem pod uwagę perspektyw innych niż własne. Dyspozycja do myślenia w sposób otwarty (bez względu na reprezentowaną opcję) będzie sprzyjać kompromisom i koncyliacyjnym rozwiązaniom oraz zapobiegać tak niebezpiecznie dominującej ostatnio polaryzacji poglądów (Price i in., 2015). Może zatem powinna być normą i standardem w ewaluacji argumentów, której powinniśmy – jako społeczeństwo – uczyć wszystkich?

ŹRÓDŁA MYŚLENIA AKTYWNIEM OTWARTEGO I ELASTYCZNEGO

Baron (1993, 2008, 2018a, 2018b) i inni badacze przedmiotu (Gürçay-Morris, 2016; Stanovich, 2011; Stanovich, West, 1997, 1998) wielokrotnie podkreślają, że źródłem myślenia aktywnie otwartego i elastycznego są przekonania o tym, jak powinno przebiegać myślenie. Ci, którzy uważają, że należy brać pod uwagę różne dowody lub uznają zmianę zdania na skutek ważnych argumentów za siłę, a nie za słabość, częściej sami kierują się tymi wytycznymi w myśleniu. Rozwijając takie przekonania co do właściwego przebiegu rozumowania, można zwiększać skłonność do myślenia w sposób otwarty i elastyczny. Ćwicząc poszukiwanie argumentów przeciwnych względem preferowanych tez czy też prowokując zadaniami krytyczną refleksję nad argumentami wspierającymi własne przekonania, można zwiększać skłonność do rozważania tego w sposób nawykowy.

Takie próby rozwijania myślenia otwartego i elastycznego były już w przeszłości podejmowane i gorąco postulowane przez Barona (1993). Pierwsze treningi prowadzono już w latach 30. XX w. (Selz, 1935, za: Baron, 2008). W sposób systematyczny zadanie to podjął dopiero w latach 80. XX w. Perkins z grupą współpracowników (Perkins, Bushley, Faraday, 1986, za: Toplak, Flora, 2020).

Badacze proponowali zadania podzielone na 17 odrębnych sesji, w trakcie których uczestnicy mieli zapoznać się z kontrowersyjnymi tematami oraz wyszukać rzetelne argumenty na rzecz każdej ze stron. Kontrowersje były dyskutowane w klasie, a studentów zachęcano do generowania i oceny zebranych i zaprezentowanych opinii czy argumentów poprzez pryzmat ich prawdziwości i adekwatności. Przed i po kursie uczestnicy proszeni byli o wygenerowanie listy argumentów za i przeciw różnego rodzaju kontrowersyjnym tezom (innym niż te dyskutowane w czasie zajęć). Trening niemal podwoił liczbę generowanych argumentów na rzecz tez przeciwnych do tych preferowanych, nie zmieniając jednocześnie liczby czy jakości argumentów wspierających własne stanowisko. Efekty były więc nie tyle przyrostem w zakresie płynnego generowania argumentów, ile zdolnością do zmiany perspektywy i kierunku w myśleniu.

Gürçay-Morris (2016) podjęła się tego samego zadania i opracowała procedurę treningu myślenia aktywnie otwartego i elastycznego w trybie zdalnym. Uczestnicy uzyskali dostęp do platformy online z kursem. Po ogólnym wprowadzeniu zapoznawali się z ideą myślenia w sposób otwarty i elastyczny oraz ze zjawiskiem zniekształceń w myśleniu i podejmowaniu decyzji, w tym z błędami potwierdzania wynikającymi ze skłonności do potwierdzania własnych przekonań. Następnie przystępowali do serii ćwiczeń, które prowokowały do wykorzystania wiedzy zdobytej we wcześniejszych etapach, ale też do refleksji nad strategiami rozwiązywania problemów i podejmowania decyzji stosowanymi zazwyczaj. Jak wykazały porównania zebranych danych, uczestnicy treningu zwiększyli swoją zdolność do rozumowania pozbawionego zniekształceń. Wzrosła też liczba ich przekonań dotyczących właściwego przebiegu myślenia zgodnie z założeniami myślenia otwartego i elastycznego. Obniżyła się natomiast nadmiarowa pewność co do słuszności własnych przekonań; badani zaczęli oceniać swoją pewność co do nich bardziej racjonalnie. Badania wykazały, że ćwiczenia w kierunku myślenia otwartego i elastycznego zwiększają gotowość badanych do przetwarzania informacji w ten właśnie sposób, choć nie wiadomo jeszcze, jak trwała jest to zmiana.

Analizy prowadzone przez Sassenberga i in. (2021) wykazały, że gotowość do myślenia w sposób otwarty i elastyczny można też aktywizować sytuacyjnie, a jej wzbudzenie prowadzi do analogicznych konsekwencji jak w przypadku trwałej dyspozycji, np. zredukowania tendencji do błędów i zniekształceń w myśleniu. Jedną z takich procedur są zadania, które prowokują do realizacji sprzecznych celów lub do pogodzenia ze sobą sprzecznych przekonań. Rozwiązanie takich konfliktów wymaga zastosowania procedur pozwalających wychodzić poza dostarczone informacje, a także rozpatrywania zagadnień z różnych stron i elastyczności. Podobne rezultaty przynoszą zadania wymagające myślenia kontrfaktycznego. Rozważania typu „co by było gdyby” wymuszają mentalne wyobrażanie sobie alternatywnego przebiegu wydarzeń i zjawisk, nie tylko związanych z pytaniem, jak również zwiększają otwartość na poszukiwanie alternatyw w kolejnych,

niezależnych już zadaniach. Jak dowodzą Sassenberg i in. (2021), tego typu procedury aktywizują nastawienie na elastyczność w myśleniu (*flexibility mindset*), która charakteryzuje się analogicznymi mechanizmami i konsekwencjami regulacyjnymi co myślenie otwarte i elastyczne rozumiane jako dyspozycja.

POMIAR MYŚLENIA AKTYWNIIE OTWARTEGO I ELASTYCZNEGO

Miary myślenia aktywnie otwartego i elastycznego opierają się na zadaniach wymagających generowania różnych argumentów (miary behawioralne) lub na samoopisie odnoszącym się do posiadanych przekonań na temat różnych aspektów myślenia i podejmowania decyzji (kwestionariusz). Baron (2008) oceniał dyspozycję do myślenia w sposób otwarty i elastyczny głównie poprzez analizę przekonań o tym, czym charakteryzuje się „dobre” myślenie. Jedno z takich często wykorzystywanych zadań polegało na prezentowaniu badanym przebiegu rozumowania innych ludzi i sprawdzaniu, czy uczestnicy spontanicznie biorą pod uwagę alternatywną perspektywę. Jednak to tylko zgubny pomiar. Jak postuluje Baron (2008), lepszą miarą byłoby sprawdzenie, czy badani rozumieją potrzebę rozważania alternatywnych opinii i rozwiązań, zanim sformułowany zostanie ostateczny wniosek. Stąd w pomiarze myślenia otwartego i elastycznego wykorzystywano również pytania o to, czy badani uważają dany przykład rozumowania i podejmowania decyzji (uwzględniający kontrargumenty i tezy odmienne od preferowanych) za poprawny, właściwy, prowadzący do adekwatnych rozwiązań itd.

Zainspirowani tym podejściem Stanovich i West (1997, 2007) opracowali kwestionariusz zawierający różnego rodzaju stwierdzenia dotyczące myślenia, rozwiązywania problemów czy podejmowania decyzji oraz wykorzystywanych przy tych okazjach strategii (np. „Człowiek zawsze powinien brać pod uwagę różne możliwości”). Badani mają zapoznać się z każdym z nich i ocenić, w jakim stopniu dane stwierdzenie odnosi się do nich, posługując się sześciostopniową skalą, gdzie 1 oznacza *zdecydowanie nie zgadzam się*, a 6 oznacza *zdecydowanie zgadzam się*. W pierwszej wersji skali (Stanovich, West, 1997) uwzględniono 56 pozycji składających się na osiem podskal: *Elastyczne myślenie*, *Otwartość-wartości*, *Dogmatyzm*, *Myślenie kategoriyczne*, *Otwartość-idee*, *Absolutyzm*, *Podejrzliwość w myśleniu*, *Przesądność*, *Myślenie kontrfaktyczne*. Wartości psychometryczne tak skonstruowanej skali pozostawiały jednak wiele do życzenia. Przez lata analiz zredukowano te pozycje i skale, które budziły największe wątpliwości, pozostawiając w sumie 41 itemów (Stanovich, West, 2007). Co więcej, ze względu na znaczące korelacje wewnętrzne pomiędzy poszczególnymi pytaniami zdecydowano się sumować wynik z poszczególnych pytań w jedną wartość i traktować myślenie aktywnie otwarte i elastyczne jako jeden konstrukt (Janssen i in., 2020), mimo że wciąż wyróżniano podskale. Ogólna rzetelność skali była wystarczająca (rzetelność połówkowa równa 0,75, a α Cronbacha wynosiła 0,83).

Autorzy zdają się traktować myślenie aktywnie otwarte i elastyczne jako jednowymiarową cechę, ale w oryginalnych publikacjach nie raportowali danych testujących to założenie. To założenie okazało się jednak dość trudne do obronienia, co wywołało lawinę modyfikacji oryginalnej wersji kwestionariusza (Haran i in., 2013; Janssen i in., 2020; Svedholm-Häkkinen, Lindeman, 2018). W zależności od uzyskanych wyników różni autorzy wybierali do wersji skróconych różną liczbę ostatecznych pozycji (Baron, 2008; Haran i in., 2013; Sá, Kelley, Ho, Stanovich, 2005; Sá, West, Stanovich, 1999; Svedholm-Häkkinen, Lindeman, 2018), raportując zawsze wystarczające wartości rzetelności skal oraz wykazując oczekiwane korelacje wskazujące na trafność narzędzia.

Polską wersję skali do pomiaru myślenia aktywnie otwartego i elastycznego opracowują badaczki z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (Błaszczak, Klocek, 2022). Wstępne wyniki zebrane na populacji studentów wydają się obiecujące. Warto jednak pamiętać o tym, by łączyć dane samoopisowe z danymi behawioralnymi (np. z tym, na ile osoba spontanicznie wychodzi poza własne przekonania i poszukuje argumentów alternatywnych). Jeśli przygotowywane analizy miałyby się odnosić do kluczowych przekonań o Ja, to być może miarą myślenia elastycznego i otwartego mogłaby być łatwość wykraczania poza automatyczne myśli i przekonania (szybkość podjęcia zadania alternatywnego, liczba argumentów niezgodnych z automatycznie pojawiającym się przekonaniem). Może też się okazać, że bardziej czułą miarą myślenia w sposób otwarty i elastyczny, choć trudniejszą w ocenie, będzie porównanie jakości analizowanych argumentów „za” i „przeciw” jakiejś tezie.

ZAKOŃCZENIE

W niniejszym artykule omówiony został koncept nieprezentowany dotychczas w polskojęzycznej literaturze. Celem opracowania było nie tylko wprowadzenie tego pojęcia do rodzimej literatury, lecz także próba jego dookreślenia, tak by mogło posłużyć jako punkt wyjścia do dalszych prac i analiz. Generalnie myślenie aktywnie otwarte i elastyczne jest jednym z kilku stylów myślenia lub dyspozycji do myślenia, które w świetle dostępnych danych odgrywają istotną rolę w wyjaśnianiu tego, jak ludzie rozumują. Według Stanovicha i Westa (2000) debata dotycząca tego, czy ludzie są racjonalni, może być z łatwością rozwiązana przez stwierdzenie, że niektórzy bardziej, a inni mniej. O różnicy między osobami miałyby decydować właśnie dyspozycja do myślenia w sposób aktywnie otwarty i elastyczny. Wprowadzenie jej do dyskursu oraz praca nad dookreśleniem znaczenia i źródeł tej cechy (dyspozycji) czy stylu myślenia może być przyczynkiem do rozwijania treningów myślenia otwartego i elastycznego oraz do uczynienia z racjonalności cechy dostępnej każdemu.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Albanese, J., Paturas, J. (2018). The Importance of Critical Thinking Skills in Disaster Management. *Journal of Business Continuity & Emergency Planning*, 11(4), 326–334.
- Baron, J. (1993). Why Teach Thinking? An Essay. *Applied Psychology: An International Review*, 42(3), 191–237. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1993.tb00731.x>
- Baron, J. (2008). *Thinking and Deciding*. New York: Cambridge University Press.
- Baron J. (2017). Comment on Kahan and Corbin: Can Polarization Increase with Actively Open-Minded Thinking? *Research & Politics*, 4(1). DOI: <https://doi.org/10.1177/2053168016688122>
- Baron, J. (2018a). Actively Open-Minded Thinking in Politics. *Cognition*, 188, 8–18. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2018.10.004>
- Baron J. (2018b). Individual Mental Abilities vs. the World's Problems. *Journal of Intelligence*, 6(2), 23. DOI: <https://doi.org/10.3390/jintelligence6020023>
- Baron, J., Gürçay, B., Metz, E. (2016). Reflective Thought and Actively Open-Minded Thinking. W: M. Toplak, J. Weller (Eds.), *Individual Differences in Judgement and Decision-Making: A Developmental Perspective* (s. 107–126). New York: Psychology Press.
- Błaszczak, A. (2010). *Współzależność schematu Ja. Różnice płciowe, konsekwencje*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Błaszczak, A., Klocek, M. (2022). *Pomiar elastycznego i otwartego myślenia (POEM)*. Niepublikowany raport z badań. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- Brycz, H. (2004). *Trafność spostrzegania własnych i cudzych zachowań*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Cacioppo, J.T., Petty, R.E. (1982). The Need for Cognition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42(1), 116–131. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.42.1.116>
- De Neys, W., Bonnefon, J.F. (2013). The 'Whys' and 'Whens' of Individual Differences in Thinking Biases. *Trends in Cognitive Sciences*, 17(4), 172–178. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tics.2013.02.001>
- Dragan, W., Gogół, E., Piłat, J., Oniszczenko, W. (2014). Regulacyjna teoria temperamentu. Profile cech temperamentu pacjentów z chorobą afektywną dwubiegunową i uzależnionych od alkoholu. *Psychologia – Etologia – Genetyka*, 29, 23–35.
- Evans, J.S.B.T., Stanovich, K.E. (2013). Dual-Process Theories of Higher Cognition: Advancing the Debate. *Perspectives on Psychological Science*, 8(3), 223–241. DOI: <https://doi.org/10.1177/1745691612460685>
- Frederick, S. (2005). Cognitive Reflection and Decision Making. *Journal of Economic Perspectives*, 19(4), 25–42. DOI: <https://doi.org/10.1257/089533005775196732>
- Głuchowska, A. (2007). Gender Differences in Self-Schema and Identity. *International Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, 2(2), 471–479. DOI: <https://doi.org/10.18848/1833-1882/CGP/v02i02/52283>
- Haran, U., Ritov, I., Mellers, B.A. (2013). The Role of Actively Open-Minded Thinking in Information Acquisition, Accuracy, and Calibration. *Judgment and Decision Making*, 8(3), 188–201. DOI: <https://doi.org/10.1037/t41728-000>
- Janssen, E.M., Verkoeijen, P.P.J.L., Heijltjes, A.E.G., Mainhard, T., Peppen, L.M. van, Gog, T. van (2020). Psychometric Properties of the Actively Open-Minded Thinking Scale. *Thinking Skills and Creativity*, 36, 100659. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2020.100659>
- Jarymowicz, M. (red.). (2002). *Poza egocentryczną perspektywą widzenia siebie i świata*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

- Kappes, A., Harvey, A.H., Lohrenz, T., Read Montague, P., Sharot, T. (2020). Confirmation Bias in the Utilization of Others' Opinion Strength. *Natural Neuroscience*, 23, 130–137. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41593-019-0549-2>
- Kossowska, M. (2003). Różnice indywidualne w potrzebie poznawczego domknięcia. *Przegląd Psychologiczny*, 46(4), 355–374.
- Kossowska, M. (2005). *Umysł niezmienny. Poznawcze mechanizmy sztywności*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Macpherson, R., Stanovich, K.E. (2007). Cognitive Ability, Thinking Dispositions, and Instructional Set as Predictors of Critical Thinking. *Learning and Individual Differences*, 17(2), 115–127. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2007.05.003>
- Matusz, P.J., Traczyk, J., Gąsiorowska, A. (2011). Kwestionariusz Potrzeby Poznania – konstrukcja i weryfikacja empiryczna narzędzia mierzącego motywację poznawczą. *Psychologia Społeczna*, 6(2), 113–128.
- McPeck, J.E. (2016). *Critical Thinking and Education*. New York: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315463698>
- Metz, S.E., Baelen, R.N., Yu, A. (2020). Actively Open-Minded Thinking in American Adolescents. *Review of Education*, 8(3), 768–799. DOI: <https://doi.org/10.1002/rev3.3232>
- Moore, K. (2010). The Three-Part Harmony of Adult Learning, Critical Thinking, and Decision-Making. *Journal of Adult Education*, 39(1), 1–10.
- Price, E., Ottati, V., Wilson, C.I., Kim, S. (2015). Open-Minded Cognition. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 41(11), 1488–1504. DOI: <https://doi.org/10.1177/0146167215600528>
- Rizeq, J., Flora, D., Toplak, M. (2020). An Examination of the Underlying Dimensional Structure of Three Domains of Contaminated Mindware: Paranormal Beliefs, Conspiracy Beliefs, and Anti-Science Attitudes, *Thinking & Reasoning*, 27(2), 187–211. DOI: <https://doi.org/10.1080/13546783.2020.1759688>
- Royce, C.S., Hayes, M.M., Schwartzstein, R.M. (2019). Teaching Critical Thinking: A Case for Instruction in Cognitive Biases to Reduce Diagnostic Errors and Improve Patient Safety. *Academic Medicine*, 94(2), 187–194. DOI: <https://doi.org/10.1097/ACM.0000000000002518>
- Sassenberg, K., Winter, K., Becker, D., Ditrich, L., Scholl, A., Moskowitz, G.B. (2021). Flexibility Mindsets: Reducing Biases that Result from Spontaneous Processing. *European Review of Social Psychology*, 33(1), 171–213. DOI: <https://doi.org/10.1080/10463283.2021.1959124>
- Sá, W.C., West, R.F., Stanovich, K.E. (1999). The Domain Specificity and Generality of Belief Bias: Searching for a Generalizable Critical Thinking Skill. *Journal of Educational Psychology*, 91(3), 497–510. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-0663.91.3.497>
- Sá, W.C., Kelley, C., Ho, C., Stanovich, K.E. (2005). Thinking about Personal Theories: Individual Differences in the Coordination of Theory and Evidence. *Personality and Individual Differences*, 38(5), 1149–1161. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.07.012>
- Stanovich, K.E. (2011). *Rationality and the Reflective Mind*. New York: Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195341140.001.0001>
- Stanovich, K.E., West, R.F. (1997). Reasoning Independently of Prior Belief and Individual Differences in Actively Open-Minded Thinking. *Journal of Educational Psychology*, 89(2), 342–357. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-0663.89.2.342>
- Stanovich, K.E., West, R.F. (1998). Individual Differences in Rational Thought. *Journal of Experimental Psychology: General*, 127(2), 161–188. DOI: <https://doi.org/10.1037/0096-3445.127.2.161>
- Stanovich, K.E., West, R.F. (2007). Natural Myside Bias is Independent of Cognitive Ability. *Thinking & Reasoning*, 13(3), 225–247. DOI: <https://doi.org/10.1080/13546780600780796>
- Stanovich, K.E., West, R.F., Toplak, M.E. (2013). Myside Bias, Rational Thinking, and Intelligence. *Current Directions in Psychological Science*, 22(4), 259–264. DOI: <https://doi.org/10.1177/0963721413480174>

- Stanovich, K.E., West, R.F., Toplak, M.E. (2016). *The Rationality Quotient: Toward a Test of Rational Thinking*. New York: MIT Press. DOI: <https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262034845.001.0001>
- Strelau, J. (1998). *Psychologia temperamentu*. Warszawa: PWN.
- Svedholm, A., Lindeman, M. (2013). The Separate Roles of the Reflective Mind and Involuntary Inhibitory Control in Gatekeeping Paranormal Beliefs and the Underlying Intuitive Confusions. *British Journal of Psychology*, 104(3), 303–319. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.2012.02118.x>
- Svedholm-Häkkinen, A.M., Lindeman, M. (2018). Actively Open-Minded Thinking: Development of a Shortened Scale and Disentangling Attitudes Towards Knowledge and People. *Thinking & Reasoning*, 24(1), 21–40. DOI: <https://doi.org/10.1080/13546783.2017.1378723>
- Szydłowski, P. (2015). Pomiar stylu analitycznego przetwarzania informacji. Wstępna weryfikacja narzędzi: Testu Cognitive Reflection Test (CRT) i zadań Base-Rate Tasks (BRT). *Studia Psychologica*, 15(2), 57–70. DOI: <https://doi.org/10.21697/sp.2015.14.2.04>
- Toplak, M.E., Flora, D.B. (2020). Resistance to Cognitive Biases: Longitudinal Trajectories and Associations with Cognitive Abilities and Academic Achievement across Development. *Journal of Behavioral Decision Making*, 34(3), 344–358. DOI: <https://doi.org/10.1002/bdm.2214>
- Travis, C., Aronson, E. (2014). *Błądzą wszyscy (ale nie ja). Dlaczego usprawiedliwiamy głupie poglądy, złe decyzje i szkodliwe działania*. Sopot: Smak Słowa.
- Webster, D.M., Kruglanski, A.W. (1994). Individual Differences in Need for Cognitive Closure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(6), 1049–1062. DOI: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.6.1049>
- West, R.F., Toplak, M.E., Stanovich, K.E. (2008). Heuristics and Biases as Measures of Critical Thinking: Associations with Cognitive Ability and Thinking Dispositions. *Journal of Educational Psychology*, 100(4), 930–941. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0012842>

NETOGRAFIA

- Gürçay-Morris, B. (2016). *The Use of Alternative Reasons in Probabilistic Judgment*. PhD Dissertation, Department of Psychology, University of Pennsylvania. Pobrane z: <http://finzi.psych.upenn.edu/~baron/theses/GurcayMorrisDissertation.pdf> (dostęp: 30.05.2022).

ABSTRACT

The article introduces the concept of actively open-minded thinking to Polish literature on the subject matter as well as an attempt to translate the name into Polish in most adequate way. Actively open-minded thinking is a disposition typical for an individual or the strategy used to process information and make decisions. According to Baron it constitutes the base for rationality and critical thinking. It assumes a conscious and purposive looking for a diverse range of opinions and facts, despite individual preferences, in order to analyze the issue in an elaborate and unbiased way. The essence of such an analysis is to consider different perspectives in order to gain confidence that the selected option or inferences that were made are most adequate and reliable. The aim is to think reasonably and without biases. In addition to specifying what actively open-minded thinking is, the author compares this disposition with other features related to critical thinking present in the scientific discourse: reflexivity, the need for cognition, the need for cognitive closure, and a flexible mindset. In addition, the regulatory consequences of thinking in an open and flexible way, the sources of this disposition and methods of its measurement were discussed.

Keywords: actively open-minded thinking; need for cognition; need for cognitive closure; reflexivity; flexible mindset